

АРДЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ГАДААД БОДЛОГО: ХӨЛӨНБУЙРЫН
БАРГА ХОШУУДАЙ ХАРИЛЦСАН НЬ

Ё.ДОВЧИН

*Доктор, профессор, МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс Төр Судлалын тэнхим*

Л.ОДЗАЯА

Докторант

Түлхүүр үг: *Нармайн Монгол үзэл, Ардын засгийн гадаад бодлого, Хөлөнбуйр, Барга*

ABSTRACT: The new the People's government policy towards Hulunbuir's Barga' In this article after the establishment of new Mongolia the government have an special policy towards the Barga of Hulunbuir. In the foreign policy of new government had a special policy, to the other Mongols which were separated from mainland Mongolia. Main goal of it was reunification of the rest mongolia which was proclaimed since the restoration of all mongolia in 1911. The new government have ontinued that policy which was stopped during the previous government by Russia and China pressure. Such archive materials I found and described in this article in case of the policy towards the Barga of HULUNBUIR and will agree if they will reunited.

XX зууны эхний 20-нод жилд Монголын түүхэнд тохиосон хоёр том хувьсгал болох 1911 оны Үндэсний эрх чөлөөний хувьсгал болон 1921 оны Үндэсний хувьсгалын чухал зорилт бол олон монголчуудаа нэгэн туурга дор нэгтгэхэд оршиж байв. Манай түүх бичлэгт 1911 оны хувьсгалын дараа нийт монгол овогтноо нэгтгэхийн төлөө хийсэн тэмцлийг аль нэгэн талаас нь судлан бичсэн бүтээлүүд нэлээд гарчээ. Мөн эл хэрэгт холбогдох түүхэн эх сурвалжуудыг нийтийн хүртээл болгож байгаа нь тус сэдвийг цаашид нарийвчлан судлахад зохих түлхэц өгөх нь дамжиггүй. Харин 1921 оны ардын хувьсгалын дараа тогтсон Хэмжээт цаазат Ардын эрхтэй засгаас гадаад бодлогын хувьд, тухайлбал Хөлөнбуйрын Барга, Алтайн өмнөд хязгаар, Тагна Тува зэрэг газар орны талаар ямар бодлого баримтлан хэрэгжүүлсэн талаарх судалгаа одоо хир хомс байна. Энэ нь манай улсын өмнөх тогтолцоо буюу социалист байгуулалтын жилүүдэд хилийн чанад дахь монгол овогтнуудын талаар судлан бичих явдал үзэл суртлын шалтгаанаар, тэр бүр хийгдэхгүй байжээ. Учир нь нийт монгол овогтноо нэгтгэх гэсэн хүсэл тэмүүлэл болгоныг Нармай үзэлтэн хэмээн буруушааж, улмаар ял шийтгэл оноож байсантай холбоотой байсан. Харин өнөө үед манай оронд ардчилал, ил тод байдал, түүхийн судалгаанд олон ургалыч үзэл ноёрхох болсон нь түүх судлалыг үзэл суртлаас ангид, үнэн бодитоор нээн гаргах боломж олгож байгаа билээ.

Их гүрнүүдийн улс төрийн бодлогын улмаас Монгол улс газар нутгаа тануулсаны баримтууд болох Тагна Тувааг Орос 1914 онд Алтайн өмнөд хэсгийг 1913 онд мөн Хөлөнбуйрын Баргыг 1915 онд Дундад Иргэн улс өөрсдийнхөө эрхшээлд тус тус оруулсан байдаг. 1911 оны хувьсгалын нэгэн гол зорилт болж байсан нийт Монгол овогтноо нэгтгэсэн Их Монгол улс байгуулах гэсэн тэмцэл, хүсэл тэмүүлэл их гүрнүүдийн бодлого, хавчилтын улмаас бүтэлгүйтсэн билээ. Туурга тусгаар, өөрөө өөрийгөө эзэрхсэн Монгол улсыг 1915 оны Орос, Монгол, Хятад гурван этгээдийн Хиагтын гэрээгээр Дундад иргэн улсын эзэн эрхийн дор орших автономит эрхтэй улс болгож, түүний нутаг дэвсгэрийг Халх, Ховдын хязгаараар тогтоосон билээ.

1919 онд Монголын автономит засаг нуран унаж бөгөөд монгол нутаг харийн цэргийн эрхтнүүдийн түрэмгийлэлд нэрвэгдэж байсан хэдүй ч 1920-нод он болоход нийгмийн бүх анги давхарга хөдөлгөөнд орж, улс орныхоо тусгаар тогтнолыг дахин тусгаар тогтнолоо сэргээх арга замыг бололцооныхоо хирээр эрэлхийлэх болов. Улс төрийн хүчний хувьд зохион байгуулалтад шилжиж байсныг илтгэх зүйл бол "Ноёдын нам", "Түшмэдийн нам", "Гадаад Монголын Автономи ба амгалан байдлыг хамгаалан туслах нам", "Ардын нам" гэх мэт нам, эвслүүд байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж байсан явдал юм. Тэдгээрийн улс төрийн байр суурийг тухайн үйл явдлын гэрч болсон хүмүүс бүтээлдээ хэрхэн бичиж дурьдсаныг эш үндэс болгон үзвээс дараах дүр зураг харагдаж байна. Үүнд:

-1917 онд Орос оронд бослого тэмцэл гарч засаг төрөө түлхэн унагааж, "хөрөнгө тэгшитгэх нам"-ынхан буюу улааныхан засгийн эрхэнд гарч ирсэнд Монголд улааны аюул нүүрлэж магад хэмээн эрх баригчдын зарим хэсэг ихэд балмагдан айж, эл асуудлыг Богд гэгээнд мэдүүлэн улмаар Улсын Дээд,

Доод хурлаар хэрхэн хэлэлцүүлж санал ихээхэн зөрөлдөсний эцэст Хятадын талыг баримтлагч хэсэг нөхдүүдийн үйл ажиллагааны үр дүнд автономит засгаа хэрхэн унагасан талаар Дилов хутагт Жамсранжав дурдатгал зохиолдоо дэлгэрэнгүй бичсэн байна. Түүний бичсэнээр Монголын автономит засгийг анхлан Хятадууд түрэмгийлэн устгасан биш харин Монголын эрх баригчдын зарим хэсгийнхний хүсэлтийн дагуу хятадууд цэргээ Монголд оруулжээ.

-Гэвч тус оронд хятадын гамин цэргээс ангижирч автономит засгаа дахин сэргээх гэсэн хүчнийхний үйл ажиллагааны үр дүнд гаминг хөөлгөхөөр цагаантан барон Унгерныг Монголд урин авчирсан тухай ахмад түүхч Н.Магсаржав бичиж үлдээжээ. Дахин сэргээгдсэн Автономит засаг богино настай байв.

-Харин Монгол орныг ихээхэн түйвээж байсан цагаантануудыг тус орноос хөөн зайлуулах үйл хэргийг Ардын намынхан улаантануудтай хамтран хийж гүйцэтгэсэн билээ. Харийн эрхшээлээ гарч тусгаар тогтнолоо дахин зарлахын төлөөх тэмцэлд Ардын намынхны үйл ажиллагаа илүү явууртай байсны улмаас амжилтад хүрч, төрт улсаа голомт дээр нь сэргээн байгуулж чадсан билээ.

Ардын Засгийн Газар байгуулагдмагц цэрэг армийн хүчээ зузаатгаж улс орноо харийн түрэмгийлэгчдээс цэвэрлэх болон Монгол овогтныг нэгтгэх зорилго тавьж таван яам байгуулснаас тухайн цаг үед Цэргийн яам онцгой үүрэгтэй байсан учраас Монгол ардын журамт цэргийг бүгд ерөнхийлөн захирах жанжин Д.Сүхбаатар болон Х.Чойбалсан, Чагдаржав, бэйс Сумъяа, Сундуйсүрэн, Н.Билэгсайхан тэргүүтэй хувьсгалын зүтгэлтнүүд Монгол улсын зүг бүрт журамт цэрэг элсүүлж, түүний зэрэгцээ цэргийн хэрэгцээнд уналга, хоол хүнснийг бэлтгэж ажилд онцгой анхааран хилийн харуулын занги нарт цэрэг, агт морьд яаралтай гаргаж ирүүлэхийг шаардсан бичиг явуулж байсан байна. Чингэхдээ ийм бичгийг Алтайн чанадад оршин сууж буй Хятадын Шинэ хязгаарт хамаарагдах болсон монголчууд руу хүртэл явуулсан байна. Мөн дашрамд дурдахад Ардын засгийн газраас Тагна Тувагийн тусгаар тогтнолыг огт хүлээн зөвшөөрөхгүй, тэднийг Монголтойгоо нэгтгэх гэсэн үйл ажиллагаа ч идэвхитэй явуулж байсан билээ.

Тулгар тогтсон Ардын засгийн газар өмнөд болон умард хөршийн мэдэлд орсон угсаа гарвал нэг олон жил нэгэн бүрэлдхүүнд байсан шашин шүтлэг хийгээд бичиг үсэг нэгэн ижил овогтнуудаа алдсан явдалтай эвлэрэхгүй байжээ. Монгол овогтныг нэгтгэх ажлын хүрээнд Алтайн Урианхай Монгол хошуу, Тагна-Тува, Хөлөн буйрын Баргуудтай найрсаг харилцаа тогтоож, тэдгээрийг өөрийн улсын бүрэлдэхүүний нэг хэсэг хэмээн үзэж байсныг архивын баримтууд гэрчилж байна.

Ардын засгийн газрын Монгол овогтноо нэгтгэх зорилгын хүрээнд хамгийн нягт бөгөөд найрсаг харилцаатай байсан нь Хөлөнбуйрын баргууд байжээ.

Баргууд нь Монгол угсаатны бүлгүүдээс ихээхэн өвөрмөц онцлогтой, эдрээтэй түүхийг туулж, нутаглан суух газаргүй болоод одоогийн Хөлөнбуйрт ирж суурьшсан түүхтэй. Гэхдээ тэдний уг нутаг бол Монголын нууц товчоонд дурдсанаар Байгал нуурын өмнөд бие буюу амар мөрний хойд талаар байжээ.

Барга нэр нь Чин улсын Эээр засагч хааны үед (1644-1661) Нерчүүгийн орчим ирж нутаглажээ. Улмаар Энх-Амгалан хааны 16 дугаар онд Халхын Түшээт хан, Галдан бошигт нарын тэмцлийн үеэр буюу 1684-1689 оны үеэр Орос, Чин улсын дайны хөлд дайрагдсан барга буриад нар тэвдэн сандарч харилцан зөвлөхөд санал зохилцохгүй 3 хэсэг болон салсны: нэг хэсэг Оросын цагаан хааны харьяанд, хоёрдахь хэсэг нь Чин улсын харьяанд орж, гуравдахь нь Галдан бошготоос дүрвэж халхчуудтай Өвөр Монголын нутагт хүрээд дараа нь тэдний хамт Халхын нутагт буцаж ирж, Халхад захирагдах болжээ.

Эл үйл явдлын талаар Британика нэвтэрхий тольд, XIII зууны эхэнд Баргужин төхөмд барга аймгийн холбоонд байсан баргууд Их Монгол улсын үед урагш нүүдэллэж их говиор нутаглаж байгаад Юан гүрний үед харуул хамгаалалт, цэргийн арын албыг хааж, Алтан хааны үед тэдний зарим нь Хөх нуур руу нүүдэллэж үлдсэн нь Халхын Сэсэн хан аймагт захирагдах болов хэмээжээ. 1734 онд Манжийн хаан Халхаас нүүсэн тэдгээр баргыг "Шинэ барга" хэмээн нэрлэх болж 8 хошуу, 40 сум зохиож Хайлаарын манж сайдад захируулжээ.

Харин судлаач О.Оюунжаргал дээрх үйл явдлыг "Батмөнх даян хааны зургаан түмэнгийн нэг байсан Цахар нь Хунтайжийн үед Манжийн харьяанд орсон ба Цахар найман хошуу нь дан ганц цахар бус хорчин, урад, сөнөд, халх, барга нараас бүрдэж байв" гэсэн нь түүхэн бодит байдалд илүү нийцэж байна.

Ар Монгол Чин гүрний эрхшээлээс гарах тэмцэл өрнүүлж эхэлсэн тэр цаг үед Баргууд нь Хөлөнбуйрын нутагтаа тусгаар тогтноулах талаар их үйл хэргийг эхлүүлсэн байжээ. 1911 оны 9 дүгээр сард Баргын ноёдын хурал болж Манж, Хятадын ноёрхлоос ангижрах асуудлыг сэм хэлэлцсэн байна. Уг хурлаас гаргасан шийдвэрт: Баргаас хятадын түшмэдийг зайлуулж, Хөлөнбуйрыг захирах эрхийг баргууд гартаа авах, Баргаас хятадын цэргийг зайлуулах, Хятадын колоничлолыг зогсоох, баргад сууж

буй хятуудыг баргын захиргааг хүлээн хэмээснийг нь захирах ба эс зөвшөөрөхийг нь хөөн гаргах, гааль татварын зэрэг бүх орлогыг Хөлөнбуйрын санхүүд авч байхаар тогтсон байна.

Баргын ноёд өөрсдийн хэлэлцэн тохирсон эл шаардлагыг хятадын эрх баригчдад тавьсан боловч тэд эс зөвшөөрсөн байна. Иймээс тэд Ар Монгол тусгаар улс болж улмаар Монгол овогтноо нэгэн улс болгох тухай Халхын Хүрээний бүх хэргийг эрхлэн шийгтгэх газраас явуулсан бичгийг талархан хүлээн авчээ. Улмаар Хөлөнбуйрын Өөлдийн бүгдийн дарга Шэнфү тэргүүтэй ноёд 1912 оны эхээр хуралдаж, Их Хүрээнд байгуулагдсан Монгол Улсын Засгийн газрыг хүлээн зөвшөөрч, дагахаа илэрхийлэн төлөөлөгчөөр Солон хошууны бүгдийн дарга Цэндийг явуулахаар тогтсон ажээ. Үүнээс гадна Баргын үндэсний эрх чөлөөний хөдөлгөөний зарим удирдагчид болох сумын занги Дамдинсүрэн, бичээч Гайхасу нарын 7 хүн баргуудыг төлөөлөн Нийслэл Хүрээнд хүрэлцэн иржээ. Тэд Богд хаан өргөсөн бичигтээ: *Богд хааныг эрдэнийн сууринд залж суулгах зэргийн явдлыг мэдэж, манай олон бүгдээр чин үнэнээр залбираад, түшмэд цэрэг цуглуулан, заан илгээж ирсэн бичгийг дагаж, харьяат газрын хятад түшмэл цэргийг өвлийн дунд сарын 27-ний 1912 оны 1 сарын 15 ны өдөр нэгэнт хөөн гаргаж, Богдын сурталд бараалхан одоо заан сургахыг хүлээсүгэй хэмээжээ.* Дагаар ирсэн Баргын ноёдод Богд хаанаас хишиг хүтээж нутаг орноо захирах Монгол улсын Соёмбот тамгыг олгожээ.

Мөн Монголын засгийн газраас 1913 оны эхээр Дотоод яамны тэргүүн сайд чин ван да лам Цэрэнчимэд, бинт ван Гончигсүрэн нар Хөлөнбуйрт очиж газар орны байдал төлөвийг байцаан үзээд хятад цэргээс хамгаалж 1000 цэрэг нэмэн дайчилж газар орноо сайтар батлан хамгаалахыг даалгаж, бүгдийн дарга, дэд дарга, хошууны засаг, сумын занги, орлон хөөгч, аравны дарга нарт цалин олгож байх зэрэг шийдвэр гаргаж, Хөлөнбуйрын сайдууд, харьяат газар алба хаах түшмэл, бичээч, зарлагын тоо ба тэдэнд олгох албан хэрэгцээний мөнгө, цалин, хувцасыг шинэчлэн төлөвлөснийг ёсоор болгон баталсан байна. Ийнхүү Монгол улсын засгийн газар Хөлөнбуйрт тусгайлан анхаарал хандуулж байжээ. Үндэсний төв Архивд хадгалагдаж буй Гаалийн яамны данс хараанд Хөлөнбуйраас ирсэн гаалийн татварын мөнгийг хүлээн авсан тухай баримт ч нэлээд олон байна. Эдгээр нь тэр чухал цаг үед Монголын санхүүд оруулж байсан хувь нэмэр байв. Ийнхүү Хөлөнбуйрын баргууд Монгол улстайгаа нэгэн үе хувь заяагаа нэгтгэсэн юм. Гэвч Гурван улсын гэрээгээр Гадаад Монголын эзэмшлийн бүс нутгийг 11-р зүйлд: *“Автономит Гадаад Монголын газар нутаг болвоос урьдах Хүрээний сайд, Улиастайн жанжин, Ховдын сайдын захиргаанд агсан газрууд бөгөөд өмнө зүг Дотоод Монгол, баруун өмнө зүгт Шинэ газар, баруун зүгт Илийн хязгаартай зааг нийлсэн Халхын дөрвөн аймаг ба Ховдын хязгаарын олон хошуудын хилээр буй амой”* гэж заажээ. Харин Монголын засгийн газар Гурван улсын гэрээг тайлбарлахдаа: *“Гурван этгээдээр тогтсон гэрээ бичигт: Автономит Монгол нь Улиастай, Хүрээ, Ховдын жанжны амбасын захирах хязгаараар хэмжээ болгохоор дурьдсан зүйл буй боловч чухам хил хязгаарыг хувьсгасан зүйлгүй хэмээх байтугай энэ заваар эрхэм улсаас бидний хүнийг аргадан хатган завсардуулах ба айлган сүрдүүлэх зэргээр гэрээ бичгийн хэмжээг эвдлэн халдах эрхийг эзэрхэн түйвээсэн зэрэг хэргийн улмаас бидний Монгол нэгэнт гагцаар тогтнох үндсийг батлан хамгаалж өөртөө эзэрхэх эрхийг явуулан бүхийн дээр нэн шинэ хэргээс үүдсэн хэргийн үг эхэд холбогдон учир маш хонгонгуйгэнээс үзэхэд 1915 оны Гурван улсын гэрээгээр хөрш гүрнүүдийн тулгалтаар Хөлөнбуйрын барга хошууд Дундад Иргэн Улсын мужид харьяалагдах болсныг үл хүлээн зөвшөөрөхийн зэрэгцээ 1911 оны Үндэсний эрх чөлөөний хувьсгалын зорилтын санаа агуулагдаж энэхүү 1915 оны баримтанд “Монгол овогтныг нэгтгэх” гэсэн байр суурь цухалзаж байгаа нь илэрхий байна.*

Ингэж Баргууд нь Гурван улсын гэрээний дагуу Монгол улсын захиргаанаас гарсан хэдий ч тэдний зарим нь Монголд үлдэн амьдарч, ихэнх нь Хөлөнбуйр руу буцсан аж. Баргуудын удаа дараагийн нүүдлийн талаар судлуштай зүйл олон байдаг билээ.

1915 онд Монголд үлдсэн баргууд хожим нь буюу 1921 онд Автономит засаг дахин сэргэсний дараа Хөлөнбуйр руу ямар шалтгаанаар нүүсэн гэдэгт одоог хүртэл түүхийн судалгааны ном зохиолуудад дурдаагүй байдаг билээ хэмээн судлаачид бичсэн байна. Харин миний олж үзсэн архивын баримтанд: *“Хөлөнбуйрын мэдрэн зангийн яайнаас. Миний харьяат Барга нараас Халх хошуу шавьд захирагдсанаас хойш албаны түшмэл цэрэг гаргаж хураалгасан зүйлгүй өөрсдийн дураар нүүж ирсэн хэмээх зэрэг олон учир гаргаж ирсэн гэсэн хэрэгт: Хөлөнбуйр газрын мээриний зангийн яамны бичиг. Энэ он цагаан сарын шинийн 8-но эрхэм Монголын ард засгийн хэргийг ерөнхийлөн шийтгэх газраас илгээн ирсэн бичигт эдүгээ Сэцэн хан аймгийг хамгаалан тохинуулах сайд Зүүн хязгаарыг батлан тохинуулах цэргийг дайчлан захирах сайд хичээнгүй баатар бэйсээс хүргэж ирсэн бичигт мэдүүлэн явуулан учир. Эдүгээ Сэцэн хан аймгийн Манлай баатар ван, Долсон нараас бидний сайдуудын тушаал хамталж өргөн мэдүүлж, ирсэн хоёр зүйл бичигт өргөв. Зоргоор санаа урваж явсан түшмэл ардуудыг чангалан хурааж хошуу сумыг балартуулахгүй болгохыг гүйн мэдүүлэх учир. Байцааваас 7 онд Хөлөнбуйр газрын*

8 хошууны Хөвөөт шар, Шулуун шарын олон хошуунаас манай харьяат нутагт нүүж ирээд түшмэл ард олноор тус тусын гарын үсэг зурсан батлах бичиг гаргаж мэдүүлсэн нь: Бид нар язгуурын үндсийг дагаж, Богд хааны төр шашины соёл дуртайяа шууд дагаж уул газар орны түшмэл ноёд зүй бус зүйл зүйлээр хаширан зовоосон нь түүнд хүрсний учирт уг нутагт эгнэгт буцахгүй таны харьяат хошуунд үүрд албат болж захируулсугай хэмээн гүйн мэдүүлсэнд уламжлан зохих газарт өргөн мэдүүлснийг зарлиг гүйсэн ёсоор болгож захируулсан ба гэж улсын засаг халагдсан тухайд ийнхүү учир гаргаж өргөн мэдүүлсэнд мөн ёсоор болгон захируулсан бөлгөө. Энэ өнгөрсөн жил харьяат нутагт гачаал зүд болсон тул хөрөнгө малаа амьдруулахыг бодож нүүгээд хойш буцахын завсарт манай хошууны хамжлагын дарга бөгөөд тэргүүн зэрэг түшмэл Дашнамжил харьяат захиргааны нэлээд өрхийн хамт эгнэгт зоргоор санаа урваж олон газрын ноёдод гүйж хураан аваачих хүнийг гаргуулж ирүүлээд урван явах байдлыг мэдээд түшмэл хурааж авчруулах албаны хүмүүсийг гаргаж явуулсанд тэд нарын хойш мэдүүлэн ирсэн нь өчүүхэн бид нар тунхаасныг дагаж хураахаар очоод буй атал мөн шөнө уул ноёдоос хурааж авагчмуу хэмээн түшмэлийн хамт хорин хэдэн хүмүүс хүргэж ирээд буй амой гэжээ.

Үүний харинуд Ардын засгийн газар: "Ардын засгийн газраас Байцааваас мөнөөхөн цагийн самуунаас зайлан гарч, Халхын хошуу шавьд захирагдсан баргын харьяат түшмэд ардын дотроос эгэж одсон нэр бүхий түшмэд ард үнэхээрийн цагаан намын муу хулгай нарын самуунд тэсвэрлэн чадахгүй зайлан зугтаж өөрсдийн дуртайяа уул нутагтаа буцан одож, орон төрөлдөө нийлэлдэн ахул манай засгийн газраас татгалзах зүйлгүй болой. ...Гагцхүү манай ардын засгийн газар болвоос Халх, Дөрвөдийн зэрэг монголчуудыг гадаад этгээдийн эрх мэдлээс ангижруулан ард түмэнд эрх чөлөөг олгохыг гол болгох төдийгүй Хөлөнбуйр ба Өвөр Монгол зэрэг газрын монголчуудыг нэгэн адил эзэрхэг харгисын дарлалаас эртхэнээ ангижруулж, тус тусад чөлөө эрх олж Монгол язгууртан бүгдээр харилцан холбоо найрамдлыг батлан бататгаж нэгэн сэтгэл нийтийн хүчээр шар шашин, үндэс язгуураа үүрд батлан хамгаалахыг туйлаас эрмэлзэн бүхий цаг болох юм гэжээ.

Энэхүү баримтыг үзвээс Ардын засгийн газрын эхний жилүүдэд цагаантан монголын баруун, зүүн хэсгээр байхдаа энгийн номхон ард иргэдийг зүйл бүрээр зовоож байсны уршгаар Олноо өргөгдсөний эхний жилүүдэд Монголд дагаар орсон Баргууд арга буюу өөрсдийн уугуул нутаг руу буцаж нүүдэллэсэн байна. Харин энэхүү явдлыг Ардын засгийн газар эрс эсэргүүцэж, Хөлөнбуйрын мэйрэн зангийн газартай идэвхтэй харилцаж, харьяат баргуудаа буцаан авах хүсэлт илгээсэн хэдий ч тэдгээр нүүсэн баргуудын хүсэлтэнд үндэслэн тэднийг Хөлөнбуйрын хошууны харьяат болохыг хүлээн зөвшөөрсний сацуу Хөлөнбуйр ба Өвөр монголчуудыг ч мөн харийн дарлалаас эртхэн ангижруулахыг хүсч байгаагаа ухуулан сэнхрүүлсэн байна.

Мөн дээрх баргуудын харьяатын асуудлаас гадна нутаг бэлчээрийн асуудлаар хоёр тал хэд хэдэн удаа албан захидал солигдож байжээ. Тухайлбал, Зарлигаар зарсан Тамсагбулаг зэрэг газар сэргийлэх цэргийг захирах сайд гүн Бумшэндээс Монгол улсын Ардын засгийн газарт илгээсэн бичигт: "Мэдүүлэн явуулах учир. Эдүгээ Хөлөнбуйр газрын мэйрэн зангийн яамнаас хүргэж ирсэн бичгийн дотор Зүүн, Баруун гарын Шинэ барга найман хошууны нутаг гандаж, өвс тачир сийрэг ургасан тул зах нийлсэн айл засаг хошууны нутагт оруулан найртай ёсыг зузаатган түүр нэгэн өвөл амьдруулан нутаглуулж дараа цаг оршоох тухайд хураамжлан аваачих зэрэг учрыг сийрүүлэн илгээн иржээ гэж дурдсанаас үзэхэд Хөлөнбуйрын баргууд тусламж эрсэнд Ардын засгийн газар найртай хүлээн авч Хөлөнбуйрын мэйрэн зангийн яамтай 1922 онд түр гэрээ байгуулж эл хэрэгт тусламж үзүүлэхээр болсон байна.

Эцэст нь дүгнэж үзэхэд Олноо өргөгдсөн Монгол улсад дагаар орсон Хөлөнбуйрын баргууд Хиагтын гурван улсын гэрээгээр зарим нь Гадаад Монголд үлдэж, харин Хөлөнбуйрын баргууд Дундад иргэн улсад захирагдах болсон билээ. Монгол улсад суурьшихаар үлдсэн баргуудыг монголд үүрлэсэн цагаантнууд зүйл бүрээр зовоосны уршгаар Халхын нутгаас дүрвэн гарч, уугуул нутагтаа буцан очиж, Хөлөнбуйрын хошуудад захирагдах болсон хэдий ч Монгол улс болон Барга нь хоорондоо харилцаа холбоотой байж Хэмжээт цаазат Ардын эрхтэй засгийн газрын үед маш эв найрамдалтай байсан бөгөөд Монголын эрх баригчид элэг нэгт монгол ахан дүүсдээ дэмжлэг тусалцаа үзүүлж байсныг түүхэн баримтууд харуулж байна. Чингэхдээ зүгээр нэг дэмжих биш харин дээрх эх баримтанд дурьдсанчлан: "тус тусад чөлөө эрх олж Монгол язгууртан бүгдээр харилцан холбоо найрамдлыг батлан бататгаж нэгэн сэтгэл нийтийн хүчээр шар шашин, үндэс язгуураа үүрд батлан хамгаалахыг туйлаас эрмэлзэн" нэгэн үе явжээ.

